

Dechová hudba renesanční Itálie

Milí žáci, minulý týden jsme se vydali za hudbou minstrelů do renesančního Španělska. Na naší pomyslné cestě nás doprovázeli členové amerického souboru Piffaro a ve vybrané společnosti těchto interpretů máme tu čest pobývat i dnes. Tentokrát vstoupíme do světa taneční – ale nejen taneční – hudby pro dechové nástroje, která se v době renesance provozovala v severní Itálii. Začínáme temperamentní **Pivou** – dudáckým tancem, jehož autorem je loutnista a skladatel **Joan Ambrosio Dalza**. Tato skladba pochází z jeho čtvrté knihy loutnových tabulatur, která vyšla roku 1508 v Benátkách.

[Dalza: Piva – YouTube](#)

Joan Ambrosio Dalza: Piva

Dozněla Piva – dudácký tanec z pera Joana Ambrosia Dalzy. Na dudy a kytaru hráli členové ansámbu Piffaro. O Dalzově životě nevíme téměř nic; v předmluvě ke zmíněné knize je nazýván ”milánský”, z čehož by se dalo usuzovat, že se narodil v Miláně. Na rozdíl od prvních tří loutnových knih, v nichž převažovaly intabulace franko-vlámských vokálních skladeb, uvádí Dalza ve čtvrté knize originální hudbu, většinou instrumentálního původu. Význam této sbírky, která obsahuje na šedesát převážně tanečních skladeb, spočívá zejména v tom, že vůbec poprvé obsahuje pavanu a také uvádí zajímavé informace týkající se seskupování a spojování tanců. Tak například se zde můžeme dočíst, že každá *pavana* má své vlastní *saltarello* a *pivu*.

Řekli jsme, že se dnes vypravíme za renesanční dechovou hudbou do severní Itálie, což ale neznamená, že budeme poslouchat výhradně díla italských mistrů. Víme, že v 15. a 16. století se novým ohniskem hudebního vývoje stalo Nizozemí, které tehdy zahrnovalo kromě území dnešního Holandska i oblast novodobé Belgie, Lucemburska, severní Francie s Burgundskem a dolního Německa. Většina nizozemských hudebníků však působila mimo toto území – v nejrůznějších zemích Evropy, a především v Itálii. K nejvýznamnějším tvůrcům franko-vlámské epochy patřil **Heinrich Isaac**. Pocházel z Flander, kde se narodil kolem roku 1450, a zemřel v roce 1517 ve Florencii. V Itálii byl zván Arrigo il Tedesco. Isaac působil ve službách arcivévody Zikmunda v Innsbrucku, na dvoře císaře Maxmiliána I. v Augsburgu a především u Lorenza Medicejského ve Florencii. Psal duchovní i světskou hudbu. Třísvazková sbírka Choralis Constantinus, vydaná po jeho smrti, obsahuje čtyřhlasá mešní propria církevního roku pro kapitolu kostnického dómu. Skládal také populární chansony na německé, francouzské, italské a latinské texty (možná se vám vybaví známá píseň Innsbrucku, musím tě opustit).

Jako ukázkou z tvorby Heinricha Isaaca si nyní poslechneme tři canzony; jak pozoruhodná skladba *Palle, palle*, tak i karnevalová píseň *Ne più bella di queste* nám přiblíží atmosféru ve Florencii za vlády uměnilovného Lorenza Medicejského. Působivý kontrast pak přinese poslední z trojice skladeb, nazvaná *La mi la sol*, která svým charakterem nejlépe vyhovuje jasnému zvuku dechového souboru. Na šalmaje a pozouny hrají opět členové souboru Piffaro.

[Isaac: Music For Shawms And Sackbuts – Palle, palle – YouTube](#)

Heinrich Isaac: Palle, palle

[Isaac: Music For Shawms And Sackbuts – Ne più bella di queste – YouTube](#)

Heinrich Isaac: Ne più bella di queste

[Isaac: Music For Shawms And Sackbuts – La mi la sol – YouTube](#)

Heinrich Isaac: La mi la sol

Dechová hudba se v severní Itálii v období renesance dělila na tzv. *hlasitou* a *jemnou* podle toho, v jakém prostředí a na jaké nástroje se hrála. Dobové dokumenty potvrzují, že od konce 15. století zde existovaly dechové soubory složené jak z tzv. hlasitých nástrojů (jako jsou např. šalmaje a pozouny), tak i z nástrojů tišších (to jsou hlavně zobcové flétny a krummhorny). My dnes uslyšíme skladby charakteristické pro oba typy ansámblů, psané většinou k tanci nebo pro různé slavnostní příležitosti. Dochované prameny však podávají přesvědčivý důkaz o tom, že se tyto dechové nástroje často uplatňovaly i v kostele: například písemný záznam z roku 1548, který byl objeven v mariánské svatyni v Saronnu nedaleko Milána, vypovídá o tom, že při liturgickém zpěvu se namísto varhan po mnoho let používaly dechové nástroje zvané "fiati". Zpočátku si do Itálie zvali zaalpské hráče, především ze středního a jižního Německa. Brzy se však přihlásili o slovo rodilí italští hudebníci i výrobci nástrojů.

Další trojice skladeb, která zazní v našem pořadu, pochází ze sbírky *Opera nova de balli*, vydané roku 1553 v Benátkách. Její autor, italský skladatel **Francesco Bendusi**, se však narodil v Sieně, kde také působil jako učitel tance. Z jeho tvorby neznáme nic jiného než právě tuto sbírku ansámblových tanečních skladeb. Je třeba ovšem podotknout, že v dějinách instrumentální hudby 16. století zaujímá toto dílo důležité místo; je to úplně první a zároveň jedna z nejvzácnějších italských publikací svého druhu. Obsahuje 24 tanců, z nichž 21 je typu gagliardy nebo saltarella. K nejzajímavějším z celé sbírky patří první ze tří následujících tanců: *Pass'e mezo ditto il Romano*; další dva mají názvy *Moschetta* a *Bandera*. Tentokrát hrají členové souboru Piffaro na zobcové flétny.

[Bendusi: Music For Recorders – Pass'e mezo ditto il Romano – YouTube](#)

Francesco Bendusi: Pass'e mezo ditto il Romano

[Bendusi: Music for Recorders – Moschetta – YouTube](#)

Francesco Bendusi: Moschetta

[Bendusi: Music For Recorders – Bandera – YouTube](#)

Francesco Bendusi: Bandera

Dalším jménem ve světě italské taneční hudby bude skladatel **Giorgio Mainerio**. Narodil se někdy kolem roku 1535 v Parmě a z jeho životopisných stránek se dovídáme, že byl knězem. Působil v katedrále v Udine, později přesídlil do diecézního kostela patriarchů ve městě Aquileia. Jeho velmi úspěšná kariéra, korunovaná titulem maestro di cappella tamní katedrály, se uzavřela v roce 1582. Maineriova sbírka s názvem *Il primo libro de balli*, která vyšla tiskem roku 1578 v Benátkách, je jedním z nejvýznamnějších pramenů ansámblové taneční hudby ze druhé poloviny 16. století. Mainerio používá dva odlišné typy hudební stavby: některé tance se opírají o harmonickou a metrickou kostru, zatímco v jiných je dominantním prvkem melodie. (Zvláštní zmínku zasluhují tři skladby: *Ballo francese* – nejstarší známý příklad pravých variací pro instrumentální soubor, a *Pass'e mezo antico* a *Pass'e mezo moderno* – nejstarší dochované suity pro instrumentální soubor). My si nyní z této Maineriovy sbírky čtyřhlasých tanců poslechneme skladbu pro flétny, harfu a loutnu s názvem *La Parma*. Poté bude následovat dudácký tanec *Un sonar de piva*; původně to byla vokální skladba v nářečí, běžné melodické obraty a jednoduché sekvence vyhovovaly i dechovým souborům, které ji převzaly do svého repertoáru. Skladba pochází ze druhé knihy frottol, vydané roku 1504 v Benátkách, a jejím autorem je **Rossino Mantovano**. Víme o něm jen to, že v roce 1509 působil jako altista a v následujících dvou letech pak jako maestro di cappella v mantovské katedrále.

[Mainerio: Music For Flutes, Harp, Lute And Bagpipes – La Parma – YouTube](#)

Giorgio Mainerio: La Parma

[Mantovano: Music For Flutes, Harp, Lute And Bagpipes – Un sonar de piva un fachinesco \(Lirum... – YouTube](#)

Rossino Mantovano: Un sonar de piva

Také první ze dvou následujících skladeb je vokálního původu; je to *Regem archangelorum* od **Costanza Festy**, moteto ke svátku sv. Michaela archanděla. Skladba je zajímavá tím, že staví proti sobě dvojhlasé úseky a homofonní tutti pasáže, čímž připomíná moteta Josquina Desprez, který Festu rozhodujícím způsobem ovlivnil. Costanzo Festa, jehož životní dráha se uzavřela roku 1545

v Římě, byl skutečným mistrem církevní i světské vokální polyfonie, pravděpodobně také nejvýznamnějším italským skladatelem období mezi Josquinem a Palestrinou a prvním významným italským reprezentantem římské školy.

Po skladbě Costanza Festa si poslechneme ještě skladbu anonymního autora s názvem *Alma, che scarca*, která pochází ze sbírky vydané roku 1563 v Benátkách. V obou ukázkách hrají členové souboru Piffaro na šalmaje a pozouny, tedy na tzv. hlasité nástroje.

[Festa: Regem Archangelorum – YouTube](#)

Costanzo Festa: Regem archangelorum

[Traditional: Alma, Che Scarca Dal Corporeo Velo – YouTube](#)

Anonym: Alma, che scarca

Pro tzv. jemné dechové soubory byl jako stvořený světský vokální repertoár, především jednodušší formy jako *villanella* a *canzonetta*. Tři *villotte alla padovana* od **Filippa Azzaiola**, které za malou chvíli uslyšíme, převzaly z nejstaršího tanečního repertoáru harmonické vzorce a střídání dvoudobého a třídobého metra, ovšem s ohledem na jinou, poněkud veselejší povahu textu: například druhá skladba v pořadí – *Bona via faccia barca* – je jemnou parodií na píseň benátských gondoliérů. O životě boloňského rodáka Filippa Azzaiola bohužel mnoho nevíme. Nejspíš působil jako zpěvák v jednom z boloňských kostelů a možná byl ve styku se členy boloňských pěveckých akademií. Jeho první dvě knihy villanell byly vydány anonymně; Azzaiolovo autorství bylo uznáno teprve ve třetí knize, poté co první dvě musely být pro velký ohlas znovu vytištěny. Prostřednictvím těchto sbírek, v nichž kromě Azzaiolových kompozic najdeme i díla jiných autorů, se zachoval značný počet populárních textů a melodií. Zmíněné tři *villotte alla padovana* nám členové souboru Piffaro zahrají na krummhorny, cistru a bicí nástroje. Skladby mají názvy *Aldi, dolce ben mio* – *Bona via faccia barca* a *Gentil madonna*.

[Azzaiolo: Music For Crumhorns, Cittern And Percussion – Aldi, dolce ben mio – YouTube](#)

Filippo Azzaiolo: Aldi, dolce ben mio

[Azzaiolo: Music For Crumhorns, Cittern And Percussion – Bona via faccia barca \(Venetiana\) – YouTube](#)

Filippo Azzaiolo: Bona via faccia barca

[Azzaiolo: Music For Crumhorns, Cittern And Percussion – Gentil madonna, del mio cor padrona – YouTube](#)

Filippo Azzaiolo: Gentil madonna

Krummhorny neboli křivé rohy, cistru a bicí nástroje teď naši interpreti vymění za zobcové flétny. Nejprve nám přednesou skladbu *Donna, quando pietosa* ze druhé knihy madrigalů **Jacques** (nebo také Jacoba) **Arcadelta**, která byla poprvé vydána roku 1539 v Benátkách. Podle některých badatelů se Arcadelt narodil v Lutychu. Zcela jistě ale víme, že působil v Itálii a později se uplatnil jako královský hudebník v Paříži, kde také v roce 1568 zemřel. Arcadelt se proslavil především jako skladatel madrigalů – kdo z milovníků staré hudby by neznal jeho slavný madrigal o umírající labuti? Kromě toho psal i mše, moteta, chansony a villanelly.

Po hudbě Jacques Arcadelta budou následovat dvě capriccia **Vincenza Ruffa**. Ten se narodil kolem roku 1508 ve Veroně; jako reprezentant římské školy působil v papežské kapele – dodejme, že současně s jejím hlavním zástupcem, Palestrinou. Ruffova sbírka *Capricci in musica*, vydaná roku 1564 v Miláně, obsahuje nejstarší známé instrumentální skladby označované jako "capriccia". Tyto skladby kladou obrovské nároky na interprety. První z Ruffových capriccií, která si vyslechneme, má název *El travagliato* (Utrápený muž); začíná relativně pomalým kontrapunktickým pohybem, který se postupně, po jednotlivých hlasech, zrychluje, až dosáhne vrcholu v kaleidoskopických stupnicových kaskádách všech tří hlasů. Ve druhém capricciu s názvem *La gamba in basso e soprano* zdobí živé kontrapunktické linie stereotypní taneční frázi v třídobém taktu, která se objevuje nejprve v basu a potom v "sopranu", tedy v nejvyšším hlase.

Autorem poslední skladby, zařazené do tohoto bloku, je **Orazio Vecchi**. Žil v letech 1550-1605; byl dómským kapelníkem v rodné Modeně a zde svou velmi úspěšnou kariéru také završil, když byl jmenován dvorním kapelníkem. Vecchi proslul hlavně svou madrigalovou komedií *Amfiparnasso*. Vedle toho skládal také canzonetty, vícehlasé madrigaly, moteta, hymny a mše. K jeho nejvýznamnějším dílům patří i sbírka *Convito musicale* (Hudební hostina), vydaná roku 1597 v Benátkách. My si z ní poslechneme dialog pro sedm hlasů *Amor è foco e ghiaccio*.

[Arcadelt: Donna, Quando Pietosa – YouTube](#)

Jacques Arcadelt: Donna, quando pietosa

[Ruffo: El Travagliato – YouTube](#)

Vincenzo Ruffo: El travagliato

[Ruffo: La Gamba In Basso E Soprano – YouTube](#)

Vincenzo Ruffo: La gamba in basso e soprano

[Vecchi: Amor E Foco E Ghiaccio – YouTube](#)

Orazio Vecchi: Amor è foco e ghiaccio

Za renesanční dechovou hudbou do severní Itálie jsme se dnes vypravili spolu s našimi interprety – sedmičlenným americkým ansámblem Piffaro, který vznikl ve Filadelfii v roce 1980 s úmyslem oživovat pozapomenutou hudbu pozdního středověku, renesance a raného baroka. Nyní je před námi ještě jedna skladba **Giorgia Maineria**. Nese název *Putta nera ballo furlano* a uslyšíme v ní tyto nástroje: niněru, krummhorny neboli křivé rohy, zobcové flétny a bicí.

[Mainerio: Putta nera ballo furlano – YouTube](#)

Giorgio Mainerio: Putta nera ballo furlano

Do následujících dvou bloků je zařazeno celkem šest skladeb označených jako "canzona" nebo "sonata". Všechny byly poprvé vydány v Benátkách. V prvním bloku nám členové kapely Piffaro představí soubor tzv. hlasitých nástrojů, složený ze šalmajů, pozounů a dulciánu. Nejprve první zazní canzona *All'arm', all'arm'* od ferrarského skladatele, zpěváka a kněze **Lodovica Agostiniho**, obsažená v jeho první knize pětihlasých canzon alla napolitana z roku 1574. O rok později vznikla následující šestihlasá canzona, kterou její autor **Giovanni Ferretti** nazval *Com'al primo apparir*. Jako třetí ukázkou si poslechneme šestihlasou *Sonatu "La facca"* z roku 1608, jejímž autorem je skladatel a také doktor filozofie a teologie **Cesario Gussago**.

[Agostini: All'arm' All'arm – YouTube](#)

Lodovico Agostini: All'arm', all'arm'

[Ferretti: Com'al Primo Apparir – YouTube](#)

Giovanni Ferretti: Com'al primo apparir

[Gussago: Sonata "La Facca" - YouTube](#)

Cesario Gussago: Sonata "La facca"

Italská varhanní nebo ansámblová *canzona* byla instrumentálním protějškem francouzského *chansonu*. Canzona se vyznačovala živějším rytmem a výraznější melodikou, byla členěna do polyfonních a homofonních sekcí odlišného tempa, přičemž krajní oddíly se opakovaly. Slovo "sonata" není z druhového a formálního historického hlediska ještě zcela speciální a znamená zatím pouze instrumentální zpracování vokálních skladeb. Samostatným instrumentálním druhem se sonáta stává až v baroku v sólové a triové sonátě, a to na principu monodie a doprovázejícího generálbasu.

V dalším bloku skladeb vymění naši interpreti soubor tzv. hlasitých dechových nástrojů za zobcové flétny. Nejprve zahrají *Canzonu "Istrina"* od boloňského rodáka, skladatele, varhaníka a také malíře **Aurelia Bonelliho**. Poté zazní opět hudba **Cesaria Gussaga** – tentokrát to bude čtyřhlasá *Sonata "La fontana"* – a

nakonec se vrátíme k tvorbě **Aurelia Bonelliho**; uslyšíme jeho *Canzonu "Licori"*. Stejně jako úvodní Canzona "Istrina", i tato pochází z jeho první knihy *ricercarů a canzon* z roku 1602.

[Bonelli: Canzone "Istrina" – YouTube](#)

Aurelio Bonelli: Canzona "Istrina"

[Gussago: Sonata "La Fontana" – YouTube](#)

Cesario Gussago: Sonata "La fontana"

[Bonelli: Canzona "Licori" – YouTube](#)

Aurelio Bonelli: Canzona "Licori"

Se světem italské renesanční hudby pro dechové nástroje se rozloučíme taneční suitou. Víme, že základem suity je spojování tanců do párů: po pomalém krokovém prvním tanci následuje druhý, rychlý tanec. První z tanců je v sudém a druhý v lichém taktu. V dvorském prostředí 16. století se tyto tance nazývaly *pavana* a *gagliarda* nebo také *pavana* a *saltarello*. Suita, kterou nám členové ansámblu Piffaro za chvíli přednesou, má tyto části: **Pavana** a **Gagliarda** (v obou hraje soubor složený ze šalmaje, pozounů a dulciánu) – poté následuje **netaneční věta** (pro loutnu a flétnu) – a další **Gagliarda** (ve které se vracejí tzv. hlasité nástroje: šalmaje, pozouny a dulcián). Následuje **Saltarello** (tady se rozeznají dudy, flétna a bubínek) a na závěr ještě jedna **Gagliarda** (kterou tentokrát hrají dudy, šalmaj, pozoun a dulcián).

[Anonymous: Suite Of Dances – La morte de la ragione \(Pavane\) – La traditora \(Gagliarda\) – YouTube](#)

Anonym: La morte de la ragione – La traditora

[Anonymous: Suite of Dances – Bel fiore – YouTube](#)

Anonym: Bel fiore

[Anonymous: Suite Of Dances – La rocha el fuso \(Gagliarda\) – El desperato \(Saltarello\) – La... – YouTube](#)

Anonym: La rocha el fuso – El desperato – La lavandara

Těmito tóny jsme, milí žáci, ukončili naše dnešní putování za dechovou hudbou renesanční Itálie. Na emailové adrese jarmila.novotna@zusvpetrova.cz se budu opět těšit na vaše postřehy. Moc dlouho ale s psáním neotálejte, protože už příští týden se vypravíme za hudbou na mannheimský dvůr. 😊

Přikládám ještě odkaz na kompletní nahrávku:

[Piffaro – Canzoni e Danze – YouTube](#)